

הרב יעקב יהודה יקיר

עדות בכתב

ראשי פרקים

- א. הלכות עדות (על פה) שאינן מתקיימות בכתובה
- ב. "מפי כתבם" - סוגיות הגמרא
- ג. ביאור שיטת רש"י ור"ת בעדות בכתב
- ד. שיטת הרמב"ם בעדות בכתב
- ה. שיטת השו"ע והרמ"א
- ו. הלכות נוספות בקבלת עדות בעדות בכתב
- ז. פתרון בעיית מפי כתבם בשטר
- ח. סיכום

א. הלכות עדות (על פה) שאינן מתקיימות בכתובה

במאמר זה נדון בתוקפה של עדות בכתב, כלומר עדות שאינה נאמרת ע"י העדים לפני ביי"ד, אלא נשלחת כתובה לביי"ד.

עוד לפני שנתחיל לדון בסוגיות הגמ' ובראשונים העוסקים בענין, מן הראוי להקדים מספר הלכות שנאמרו לגבי קבלת עדות. הלכות אלו, שנאמרו לגבי הגדת העדות בעל פה לפני ביי"ד, נכונות לכאורה, לגבי כל עדות אחרת ג"כ, דהיינו גם לגבי עדות בכתב. ממילא אם יתברר שישנן הלכות בקבלת העדות שאינן יכולות להתקיים בעדות בכתב נצטרך להבין כיצד מתקבלת עדות בלעדית, אם בכלל.

למדנו ברמב"ם הל' עדות א, ד: "מצות עשה לדרוש העדים ולחקור אותן ולהרבות בשאלתן ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי, שנאי ודרשת וחקרת ושאלת היטב... בשבע חקירות בודקים העדים. באיזה שבוע, באיזה שנה, באיזה חדש, בכמה בחדש באיזה יום מימי השבת, ובכמה שעות ביום ובאיזה מקום הוא, אפילו אמר היום הוא או אמש הרגו שואלין לו באיזה שבוע..."

ושם ג,א: "אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה. שנא' משפט אחד יהיה לכם וכו'".

דהיינו (מן התורה) בין בדיני נפשות ובין בדיני ממונות יש לדרוש ולחקור את העדים ע"מ לברר העדות ולהרחיק השקר. על פניו בעדות בכתב המגיעה חתומה, תרתי משמע, אין לביי"ד אפשרות לקיים מצוה זו, וא"כ כיצד ניתן לדון על פיה?

עוד מלמדנו הרמב"ם שם ג,א: "גם בדיני ממונות אין מקבלים עדים אלא בפני בע"ד וכו'". אף הלכה זו המלמדת שצריכים העדים להעיד בפני בע"ד לכאורה אינה מתקיימת בעדות בכתב ויש להבין.

בפ"ט מהל' עדות כתב הרמב"ם: "עשרה מיני פסלות הם... ובה' יא שם: "ואחד חרש שמדבר ואינו שומע... אע"פ שראיתו ראייה מעולה ודעתו נכונה צריך להעיד בבי"ד... ויהיה ראוי לשמוע דברי הדיינין והאיוס שמאיימין עליו". בעדות בכתב ודאי אין העד שומע איוס שמאיימים עליו ב"ד וא"כ אינו ראוי.

עוד פסק השו"ע ס"י כח סע' י: "אם העדים אומרים עדותן מכוונת בלשון א' ממש יש לחוש שמשקרים ובעצה אחת כיוונו לשונם וצריך לחקור ולדרוש אותן" – עפ"ז שטר או עדות בכתב של שני עדים כיצד נקבלה והרי כתובה היא בנוסח אחד!

מכל האמור נראה לכאור' שמן הדין אין אפשרות לקבל עדות מן הכתב, שהרי אין אפשרות לקיים הלכות פסוקות בקבלת עדות. אמנם העיון בסוגיות ובשיטות הראשונים והאחרונים מגלה שההלכה של עדות בכתב מורכבת יותר.

ב. "מפי כתבם" - סוגיות הגמרא

למדנו בגיטין עא,א:

אמר רב כהנא אמר רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו... אמר ר' זירא אי קשיא לי הא קשיא לי דתניא "אם לא יגיד" פרט לאלם שאינו יכול להגיד, אמאי הא יכול להגיד מתוך הכתב, אמר ליה אביי עדות כאמרת שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם.

למדנו בברייתא שאֵלם אינו חייב בקרבן שבועת העדות, וטעם הדבר שנא':
"על פי שנים עדים" (רש"י) שיעידו בבי"ד בפייהם. ובתוס' שם (ד"ה אמר ר' זירא): "תימה לר"י דמשמע דפריך לרב כהנא מדקאמר והא יכול לדבר מתוך הכתב ואמאי לא פריך אמתני' דהרי יכול להגיד ע"י הרכנה? ואור"י דמתני' לא קשיא ליה דפשיטא ליה דגבי גט אין צריך הגדה בפה רק שמתרצה, כמו שצריך גבי עדות דיבור, אבל לרב כהנא דחשיב יכול לדבר מתוך הכתב אפילו בחרש, אי"כ דיבור מעליא הוא ויש לחושבה הגדה"; כלומר רב כהנא לימד שכתב הוא דיבור ולכן הקשה ר' זירא שיועיל כתבו של אֵלם לעדות ולימד אביי מפייהם ולא מפי כתבם, הרי לפנינו שצריך שיעידו העדים בפייהם. אך עדיין צריך עיון, האם פסולו של אלם נובע מכך שאינו ראוי להגדה בפיו ולכן כתבו נמי פסול, אבל הראוי להגדה יוכל להעיד גם בכתבו שכתב כדיבור הוא, או שמא שמענו כאן פסול גורף לעדות בכתב?

ביבמות לא, ב אומרת הגמ': "ומפני מה לא תיקנו זמן בקידושין... אב"א משום דלא אפשר, היכי ליעבד... לינחה גבי עדים אי דזכירי ליתו וליסהוד ואי לא זמנין דחזו מכתבא ואתו מסהדי ורחמנא אמר מפייהם ולא מפי כתבם". הגמ' שואלת מדוע לא תיקנו זמן בשטר קידושין, ומשיבה הגמ' שאין תועלת בדבר. עדי הקידושין הזוכרים את זמן הקידושין יעידו מעצמם, ואם אינם זוכרים ויעידו מתוך השטר הוי מפי כתבם. וכתב רש"י שם (ד"ה לינחיה): "...אלא להכי אמרת דמהני דזימנין דלא דכירי וחזו מכתבא ואתו ומסהדי והאי לאו עדות הוא דרחמנא אמר ע"פ שנים עדים ולא שיעידו ע"פ כתבם". התורה לימדה שעד המעיד בפיו על פי הכתוב בשטר אין עדותו עדות.

באופן דומה למדנו בכתובות כ, א:

ת"ר כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים אמר רב הונא והוא שזוכרה מעצמו. רבי יוחנן אמר אע"פ שאין זוכה מעצמו.

ופירש רש"י: "אם עשאוהו עד בדבר וירא לשוכחו כותבו על חתיכת קלף ומצניעה" ובהסבר דברי רבי יוחנן, כתב: "אע"פ שאין זוכרה מעצמו, אלא לאחר שרואה בשטר נתן בלבו ונזכר: אבל אינו נזכר לגמרי לא, דרחמנא אמר מפייהם ולא מפי כתבם". שוב שמענו, שעדות עפ"י הכתב בלי ידיעה אישית שלו אינה מועילה. בסוגיה ביבמות אמרה הגמ' במפורש שמקור פסול זה, הוא "מפי כתבם", ולכאוי למדנו כבר בגיטין ש"מפי כתבם" בא למעט שלא יעיד מתוך הכתב? הריטב"א ביבמות (שם) מיישב שאלה זו: "ורחמנא אמר מפייהם ולא מפי כתבם פרש"י שיעידו בעצמם על פיהם ולא שיעידו מה שרואים בכתבם, ובעלמא דרשינן באנפא אחרינא למעוטי שלא ישלחו עדותם

באיגרת ותרווייהו שמעינן להו מקראי, וזה מן הלשון בתלמוד שמתחלף פרושו". מ"מ גם בסוגיה ביבמות וגם בסוגיה בכתובות לא העלתה הגמ' אפשרות לקבל את העדות הכתובה עצמה! ומשמע שא"א לקבלה דרחמנא אמר "על פי שנים עדים".

לעומת זאת בב"ק צח,א אומרת הגמ': "ואמר רבה השורף שטרו של חברו פטור דא"ל ניירא קלאי מינך מתקיף לה רמי בר חמא היכי דמי אי דאיכא סהדי דידיעי מאי הוה בשטרא ליכתבו ליה שטרא מעליא" ... ומשמע שעדים שיראו את הכתוב בשטר יוכלו להעיד אע"פ שאין להם ידיעה אישית של המעשה. וכן למדנו בב"ב קסח,א במשנה: "מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני בי"ד ועושים לו קיום איש פלוני בן פלוני נמחק שטרו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדין"; שוב למדנו דעדים הרואים את הכתוב בשטר נאמנים להעיד על כך ודלא כסוגיות ביבמות ובכתובות ויש להבין.

ג. ביאור שיטת רש"י ור"ת בעדות בכתב

הזכרנו שבגיטין עא,א למדנו דין מפיהם ולא מפי כתבם בעדות ויש עלינו להגדירו: הראשונים מביאים כבנין אב בסוגיה את שיטותיהם של רש"י ור"ת, בעדות בכתב, ונפתח בהבאת דבריהם. ביבמות לא,ב כתבו תוס' (בד"ה דחזו:

ואר"י ששמע מר"ת שנוהגין עכשיו ששולחין העדים עדותן בכתב ידם לב"ד ולא קרינן ביה מפיהם ולא מפי כתבם כיון שהם זוכרין עדותן, והא דתניא במי שאחזו "ואם לא יגיד" פרט לאלם שאין יכול לדבר, ופריך, ואמאי והרי יכול לדבר מתוך הכתב שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם, שאני אלם שאין ראוי להגיד כדאמרין כל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת בו, אבל אחר מועיל כתב ידו כשזוכר העדות. ומיהו בפירוש חומש פרש"י ע"פ שנים עדים פרט שלא ישלחו כתבם לב"ד.

וכדברים הללו הביא הרא"ש בתוספותיו על אתר.

בתוס' כתובות כ,א (ד"ה ורבי יוחנן) לא הזכירו במפורש את שיטת ר"ת, אלא כתבו כך: "וא"ת והכא אפי' אין זה זוכרה כלל מה בכך יביא שטרו בב"ד? וי"ל דע"א בשטר לא חשיב שטר אלא אותו שיש בו שני עדים דומיא דספר מקנה... ומ"מ נהי דע"א לא חשיב שטר... עדות מיהא הוי ויכול לשלוח כתב ידו לב"ד ולא חשיב מפיהם ולא מפי כתבם כיון שהוא זוכר העדות, ורש"י

פירש בפירוש החומש מפיהם ולא מפי כתבם שלא ישלח בכתב עדותו לבי"ד¹. בהמשך דבריהם נקטו דלא כרש"י: "והקשה ה"ר שמואל מורדון" דאמר בחזקת הבתים מחאה בפני שנים וא"צ לומר כתובו ומה מועיל כתובו כיון דאין עשוי מדעת המחזיק ולפי מה שפירשנו דעדות מיהא הוי כל זמן שזוכר אתי שפיר".

מהאמור עד כאן משמע שרש"י סובר שאין מועיל לשלוח עדות בכתב לבי"ד, ור"ת סובר שעדות בכתב מועילה, אם העד זוכר בעצמו את הכתוב. וסברת ר"ת היא דכל הראוי לבילה, אין בילה מעכבת בו ועד הזוכר עדותו וראוי להגידה לבי"ד יכול לשלחה ג"כ בכתב.

אמנם ישנם מקורות מהם עולה הבנה אחרת בשיטות רש"י ור"ת. בתוס' (ד"ה מחאה ב"ב לט, ב) מצאנו: "מחאה בפני שנים וא"צ לומר כתובו וא"ת ומה מועיל הכתיבה והא לא חשיב שטר... ועדות נמי לא חשיב דמפיהם ולא מפי כתבם ופירש"י בפ"י החומש שלא יכתבו עדותן באיגרת וישלחו לבי"ד וי"ל דתקנת חכמים היא שיהא חשוב עדות... ועוד אומר ר"י ששמע מן ר"ת שנוהגים לשלח העדים עדותם באיגרת לבי"ד וחשיב עדות, והא דדרשינן בספרי מפיהם ולא מפי כתבם לא אתא אלא למעוטי דוקא אלם שאינו בר הגדה אבל ראוי להגדה אין הגדה מעכבת בו והא דאמרינן בפ"ב דכתובות **כתב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אחר כמה שנים והוא שזוכר מעצמו אבל אין זוכר מעצמו לא היינו כשאינו מוציא כתב ידו בבי"ד**" שמענו מתוס' דלר"ת עדות כתובה מועילה אע"פ שאין העד זוכרה מעצמו!

ברשב"א בחידושים ב"ב קסה, א (ד"ה אמימר) כתב:

אלא מסתברא דאפי' אין כתוב בו אלא אחד קאמר וכפשטה של משנתנו ושל שמועתינו... **ואם מפני שאמרו מפיהם ולא מפי כתבם, ורש"י ז"ל שכתב כן בפירוש התורה שלו שלא יכתבו עדותן בשטר וישלחו לבי"ד ההיא בשאינן יכולין להגיד הוא, כאלם וכיוצא בו, דכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו וכבר כתבתיה בארוכה במקומה בריש פרק מ' שאחז"ל בס"ד.**

והיינו דביאר בשיטת רש"י דהראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, וא"כ יש להבין במה נחלק ר"ת על רש"י, ונראה שיסביר בר"ת כפי ששמע מתוס' ב"ב הנ"ל דעדות בכתב מועילה אע"פ שאין זוכר העד את עדותו מעצמו.

¹ לא מצאתי שם.

בהסבר שיטת ר"ת כפי שמצינו בתוס' ב"ב ניתן להביא את דברי הנצי"ב בהעמק שאלה שאילתא נה: "והכי נראה שיטת ר"ת דס"ל **עדות בכתב מהני דלמד משטרות** דמהני מה"ת לדעתו ז"ל וכמבואר בתוס' ב"ב מ,א, דהבאת כתב לבי"ד מהני אפי' אין זוכר העדות כמו דשטר מהני, ולא כסוגית התוס' כתובות כ,א שכתבו להיפך, דבאינו זוכר אינו מהני מטעם עדות משום דמיקרי אינו ראוי להגדה ולא דמי לשטר עיי"ש, וא"כ צ"ל דלמד ר"ת זה הדין מסברא אבל לתוס' ב"ב הנ"ל אפי' אינו זוכרה מיקרי ראוי להגדה ועיקר הלימוד הוא משטרות...". כלומר ר"ת למד משטרות שמצינו בתורה כגון גיטין וקידושין ושטרי מקח וממכר, דאין חסרון של מפי כתבם בעדות בכתב. ולכאורה יש להעיר על דברי הנצי"ב דידועה מחלוקת התנאים בין ר"מ לר"א האם עדי מסירה כרתי או עידי חתימה כרתי. ואנו פוסקים להלכה כר"א שעדי מסירה כרתי הן בגיטין והן בשאר שטרות, ומדברי התוס' גיטין ד,א (בד"ה דקיימא לן) משמע שלא סגי לרי"א בעדי חתימה כשיטת חלק מהראשונים אלא בעי עידי מסירה דוקא, וכן היא שיטת ר"ת. א"כ יוצא ששטרות האמורים בתורה אין בהם כלל עידי חתימה ואי אפשר ללמוד מהם שעדות בכתב מועילה! ואולי ניתן לתרץ שכיון דלר"מ עידי חתימה כרתי והיינו שמועילים עדים חתומים בשטר ממילא למדנו שאין חסרון של מפי כתבם דהא לא משמע דנחלקו ר"מ ור"א בגדר מפי כתבם במחלוקתם לגבי עד"ח ועד"מ.

שיטה נוספת בדברי ר"ת מצאנו במרדכי (יבמות ס"י יז): "אורי"י ששמע מפי ר"ת שנוהגין עתה כשיודעין העדים עדות אחת והמה רחוקים מבי"ד שולחים כתי"י לבי"ד ולא קרינן ביה מפיהם ולא מפי כתבם הואיל וזוכרים עדותן, והא דאמר מפיהם ולא מפי כתבם **פר"ת דהיינו בדיני נפשות** והא דאמרין כותב אדם עדותו על השטר ומעיד מיירי בדיני ממונות". אמנם הבי"ח שם בהגהותיו מחק את המשפט המחלק בין נפשות לממונות, אך מצאנו כוותיה בתגהות אשר"י (כתובות פ"ב ס"י טז) דכתב: "אבל אם אינו זוכרה כלל לא, דמפיהם ולא מפי כתבם, **ור"ת אומר דבדיני נפשות מיירי**".²

² יש לעיין בשיטה זו. לכאורה המקור לפסול עדות שאינה על פי שני עדים, עוסק דווקא בעדות ממון, ולשון הגמ' מתיחסת לקרבן שבועת העדות השייך בעדות ממון. ועוד שסברת ר"ת דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו קיימת בין בממונות ובין בנפשות.

ד. שיטת הרמב"ם בעדות בכתב

עוד לפני שנעיין בדברי הרמב"ם עצמו יש להאיר שגדולי הדורות ראשוניים ואחרונים עסקו רבות בשיטת הרמב"ם בשטרות בהבטיה השונים, אנו נשתדל להתרכז בענין החסרון של מפיהם ולא מפי כתבם כדי לברר את שיטת הרמב"ם בעדות בכתב, שאינה עונה על גדרי השטר (שלא באנו לבארם כאן).

הרמב"ם עדות ג,ד כותב: "דין תורה שאין מקבלים עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאי: על פי שנים עדים, מפיהם ולא מכתב ידן, אבל מדברי סופרים שחותכין ד"מ בעדות שבשטר אע"פ שאין העדים קיימים כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין".

ושם ט,יא: תוך כדי רשימת הפסולים לעדות כתב הרמב"ם "החרש כשוטה שאין דעתו נכונה ואינו בן מצוות ואחד חרש שמדבר ואינו שומע או ששומע ואינו מדבר, אע"פ שראיתו ראייה מעולה ודעתו נכונה צריך להעיד בבית דין בפיו או שיהיה ראוי להעיד בפיו ויהיה ראוי לשמוע דברי הדיינים והאיוס שמאיימין עליו...".

מהלכה זו משמע שעד הראוי להעיד בפיו אינו צריך להעיד בפיו בבי"ד דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, ולכאוי היא עומדת בסתירה להלכה הנ"ל דממנה משמע שאין כלל הכשר לעדות בכתב. בישוב ההלכות כתב הלח"מ עדות ב,ד: "ולי נראה... ורבינו סובר כדברי רבינו תם דמן התורה אדם שולח עדות לבי"ד וכן מהני שטר מן התורה היכא שהעדים קיימים וזוכרים העדות או שולחים עדותם לבד". דמ"ש רבינו מדברי סופרים הוא דחותכין על פי עדים שבשטר אע"פ שאין העדים קיימים כלומר שאין ראויים להגיד דכבר מתו דאז מן התורה אינו מועיל שטר ותיקנו רבנן דמהני אבל כל זמן שהעדים קיימים וזוכרים עדותם שיכולים להגיד בפיהם ודאי דמהני כדברי ר"ת. היוצא מדבריו של הלח"מ, דלרמב"ם אין חילוק בין עדות בכתב לשטר מן התורה, דאם העדים ראויים להגדה, כשרה גם הגדתם בכתב. ונראה שמקורו של הרמב"ם להבנה זו, דגם בשטר בעינן שיזכרו העדים את עדותם כדי שתועיל עדותם בשטר, היא הסוגיה כתובות כ,א. הנוכרת, ופירשה הרמב"ם כירושלמי לענין קיום שטרות ותליא בפלוגתא דרבי ורבנן במשנה שם כ,ב אי על מנה שבשטר הם מעידים או על כתב ידם הם מעידים. דכתב הרמב"ם עדות ה,א: "מי שחתם על השטר ובא להעיד על כתב ידו בבי"ד והכיר כת"י שזה הוא בודאי אבל אינו זוכר העדות כלל ולא ימצא בלבו זכרון שזה לוח מזה מעולם, הרי זה אסור להעיד על כתב ידו זה בבי"ד שאין אדם

מעיד על כתב ידו שהוא זה אלא על הממון שבשטר הוא מעיד שזה חייב לזה וכתב ידו כדי להזכירו הדבר אבל אם לא נזכר לא יעיד.

וכן שם ו,ב: "באחד מחמשה דרכים יתקיים השטר בבי"ד... הדרך השלישית שיבואו העדים החותמין לפניהם ויאמר כל אחד ואחד זה כתב ידי ואני עד **בדבר זה**". ודקדק מכאן הלח"מ על אתר: "אפשר דרבינו ז"ל אזיל לטעמיה דסובר דאין זוכר העדות מתוך השטר לא יעיד על חתימת ידו דהרי הוא כחרש וכמו שכתב לקמן ראש פ"ח ולכן כתב כאן שצריך שיאמר ואני עד בדבר כלומר שיזכר העדות מתוך השטר". הגדרה זו של הלח"מ דאם אינו זוכר העדות מתוך השטר הרי הוא כחרש מובילה אותנו לגמ' גיטין עא,א הנ"ל שהגדירה א"לם כחרש וכפסול לעדות דמפיהם ולא מפי כתבם. וכן כתב הרמב"ם עדות ת,ד: "הואיל והדבר כן (שאיין מעיד על כתב ידו שהוא זה אלא על הממון" – רדב"ז) שטר שיצא לבי"ד ובאו עדיו ואמרו כתי"י הוא זה אבל מעולם לא ידענו עדות זו ואין אנו זוכרים שזה לזה מזה או מכר לו, לא נתקיים השטר והרי הם כחרשים עד שיזכרו עדותן וכל מי שאינו דן כזה לא ידע בדיני ממונות בין ימינו לשמאלו!"³

ראינו א"כ שלדעת הלח"מ הרמב"ם סובר כר"ת, דמן התורה שולח אדם עדותו לבי"ד אם ראוי הוא להעיד בפיו, דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ואין חסרון של מפי כתבם אלא בא"לם. אמנם רבים מן המפרשים לא פירשו את הרמב"ם בדרך הנ"ל אלא נקטו בדבריו ששטר מועיל רק מדרבנן כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין. ודייקו בדבריו (עדות ג,ד) שמדאוריתא גם בשטר יש חסרון של מפי כתבם ולכן: "ואין דנים בעדות שבשטר דיני קנסות ואין צריך לומר במכות ובגלות אלא מפיהם ולא מכתב ידם".⁴ הנצי"ב בהעמק שאלה הנ"ל כתב: "הא מיהא דעת ר"ת דעדות בכתב דומה לשטר הכי נמי להרמב"ם כמו עדות בכתב לא מהני ה"נ שטר". והיינו שלמד הרמב"ם דין שטר מדין עדות בכתב וכשם שפסלה תורה עדות בכתב משום מפי כתבם ה"ה לשטר.

הכס"מ (עדות ג,ד) כתב: "ומדברי רבינו למדנו תירוץ יפה דאה"נ דדין תורה מפיהם ולא מפי כתבם בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות ורבנן הקילו בדיני

³ יש לציין גרסה נוספת בהלכה זו "והרי הוא כחרש עד שיזכרו עדותו".

⁴ כבר האריכו ראשונים ואחרונים לדון בשיטת הרמב"ם כיצד כתב ששטר הוא דרבנן, מהרמב"ן בחידושו ביבמות ובהשגות לספר המצוות, המגילת אסתר שם, הש"ך בסי' כח ועוד מהאחרונים; הרוצה להחכים יעיין בדבריהם אך אנו לא באנו בזה אלא לבאר שיטתו בענין פסול מפי כתבם.

ממונות" ובסוף דבריו שם הקשה: "אך קשה לי דאמרינן בכמה דוכתי, מהם ס"פ שני דכתובות כיון דקיום שטרות דרבנן הימנוה רבנן בדרבנן אלמא דמדאורייתא עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבי"ד ולא בעי קיום וצ"ע".⁵ ביחס לרמב"ם (עדות ט,יא) הנ"ל כתב הכס"מ: "או שיהיה ראוי להעיד בפיו נראה דס"ל שפקח ששלח כתב ידו לבי"ד כיון שראוי להגיד ולשמוע כשר הוא דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבתו וכסברת התוס' ביבמות פרק ד"א ולא כפרש"י בפ"י החומש... ועכ"פ דברי רבינו צ"ע. אבל הטור כתב לשון רבינו וכן כתב: צריך להעיד בבי"ד בפיו ויהיה ראוי לשמוע הדיינים, וא"כ לא ס"ל אלא כרש"י, דאינו יכול לשלוח עדותו לבי"ד. וקצת משמע כן ממ"ש פ"ג מהלכות אלו דין תורה שאין מקבלין וכו'". ומ"מ למדנו שרבים סוברים שלדעת הרמב"ם מדאורייתא יש חסרון של מפי כתבם גם בעד הראוי להגדה ולכן אין להכשיר עדות בכתב בשטרות.

בישוב הסתירה ברמב"ם (בין עדות ג,ד לבין עדות ט,יא) דן הנודע ביהודה (במהדו"ק חו"מ סי' ל), ומדבריו למדנו הבנה חדשה ברמב"ם: "ועוד י"ל דגם להרמב"ם כתיבה כדיבור דמי, ולהרמב"ם דוקא שטר הוא מדרבנן כשר ולא מדאורייתא, משום דזה פשוט דהגדת העדות צריך להיות בפני בי"ד, וכל מה שהעיד שלא בפני בי"ד אפילו בפני עדים אחרים עד מפי עד מיקרי ולא מהני. והנה הכתיבה מעשה הכתיבה מיקרי כדיבור, אבל אחר שכתב ובא הכתב לפני הבי"ד זה לא מיקרי מפיהם שאין הבי"ד שומעין מפיו ולא רואים בשעת הכתיבה שזה הוא הדיבור, כן הדיינים רואין מ"ש בשטר הנכתב שלא בפניהם, אבל אם העד כותב עדות בפני הבי"ד אף שאינו מעיד בפני מיקרי דיבור, אם אינו אלם דראוי לבילה. ובזה מתורץ מה שדברי הרמב"ם סותרים ז"ל דבפ"ג מהל' עדות משמע שאין עדות בשטר כשר רק מדברי סופרים אבל מדאורייתא פסול דבעינן מפיהם ולא מפי כתבם, ובפ"ט כתב... או שיהיה ראוי להעיד בפיו וכו', דמשמע להדיא כדעת ר"ת דאם ראוי להעיד מהני ואף שאינו מעיד בפיו ממש, והכס"מ נתקשה בזה ומוחק הגירסא מ"ש בפ"ט וכן עיין בב"י בחו"מ סי' כח, ולדידי ניחא דהרמב"ם לא פסל מן התורה אלא שטר הנכתב שלא בפני בי"ד, אבל כתב שכותבין העדים בפני בי"ד, מעשה הכתיבה כדיבור דמי אם אינו אלם והוי ממש מפיהם". למדנו מדברי הנוב"י דהרמב"ם סובר כר"ת דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ולכן

⁵ וניתן לישוב דדין נחקרה מן התורה הוא לענין זיוף, ולא לענין כשרותה של העדות ועיין ריטב"א גיטין ג,א.

הראוי להגיד יכול לכתוב דכתיבה כדיבור, ומ"מ מהני דוקא בכותב בפני ביי"ד דכשם שבעינן הגדה בביי"ד כך בענין כתיבה בביי"ד.⁶

ה. שיטת השו"ע והרמ"א

השו"ע כתב בחו"מ כח,יא: "העדים ששלחו עדותן בכתב לביי"ד אינו עדות וכתוב ע"פ שנים עדים מפיהם ולא מפי כתבם" וכתב רמ"א: "וכן נוהגין ודלא כיש מכשירין אם העדים ראויין להעיד ואינם אלמים". ובחו"מ לה,יא: "חרש פסול... מפני שצריך להעיד בביי"ד בפיו". ובד"מ שם סק"ב: "אבל בראוי להעיד לא מהני כמו שנתבאר לעיל סי' כח, ויש ספרים שנפל בהן טעות כאן, לכן חזרתי וכתבתי הנה".

ומשמע שפסקו כרש"י שבעינן הגדה בפה בביי"ד ודלא כר"ת.

אמנם מצאנו פסקים נוספים:

הרמ"א פסק בחו"מ לט,ג: "וכל שלא אמר כתבו וחתמו אע"פ שכתבו בשטר אינו אלא כפנקס בעלמא, מיהו י"א דאם נתקיים דנים על פיו" וכן בחו"מ מו,י: "ולא בעינן שיזכור העדות אלא בע"א או בשני עדים לענין קיום השטר, אבל בי' עדים החתומים על השטר אע"פ שאין זוכרים העדות כלל ואין השטר כתוב כתיקונו מ"מ העדאת עדים איכא ואם נתקיים השטר אזלינן בתריה לכל מה שכתוב בו אע"ג שאין לו דין שטר גמור מ"מ לענין זה מיקרי שטר דלא יהא מפי כתבם, וכמו שנתבאר לעיל סי' כח סעי' יב, ויש חולקים".

בסי' מו סעי' לח פסק רמ"א: "י"א הא דעדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן ואינן יכולין לחזור דוקא שניים אבל ע"א החתום בשטר יכול לחזור בו". ומשמע מדברי הרמ"א דמכשיר עדות בכתב אע"פ שאין לה דין שטר וקשה דהא הכריע דעדות בכתב לא מהני? וכן במקורות הנ"ל הביא מחלוקת הפוסקים האם ניתן להכשיר עדות בכתב שנתקיימה.

הש"ך סי' לט ס"ק ג תמה על רמ"א: "דברי הרב בהגה תמוהים דמאחר שכי' לעיל סי' כח סעי' יא דקיי"ל כרש"י היאך כתב כאן וכן לקמן סי' מו סעי' י ד"י"א דאם נתקיים דנים על פיו"?

⁶ נתה"מ כח, חולק וסובר ששעת ההגדה היא כשבא הכתב לביי"ד ולא שעת הכתיבה.

המחבר בסי' לט סעי' ו כתב: כל שכתבו וחתמו במקום שלא היה להם לכתוב ולחתום **אין לו דין מלוה בשטר**. ושם בסעי' יא: שטר הודאה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו הי"ז כשר. שאלו לא אמר להם כתבו וחתמו ותנו לו לא היו נותנים, וי"א שהסופרים שבזמן הזה **חוששים לענין טריפת לקוחות** שמא לא אמר להם".

ושם בסעי' יב: היה כתוב בשטר הודה בפנינו בב"ד ואין חתומין בו אלא שנים אם אין כתוב דברים שמשמע מתוכן שהיו שלשה חוששין שמא שנים היו וטעו שהודאה בפני שנים הוי הודאה בב"ד **ולפיכך אין דנים בו דין שטר**". הש"ך לט ס"ק לד תמה על השו"ע סעי' יא: "מיהו תמיה לי דהא קי"ל מפיהם ולא מפי כתבם, וא"כ לא הוי עדות כלל, בשלמא הגה אושרי י"ל דס"ל כר"ת אבל על המחבר שפסק לעיל כח, יא-יב כרש"י ורמב"ם קשה וצ"ע". גם הגאון ס"ק נו דקדק מן המחבר שפוסק כסברא אחרונה ברמ"א סעי' ג' הנ"ל "ולסי' הראשונה דס"ג בהגה אפ"י מיניה דהוי מפי כתבם **ולכא העדאת עדים כלל** והעיקר כסברא ראשונה וכן פסק ש"ך. ובס"ק לה כתב על המחבר סעי' ו: "לכאורה משמע כסברא אחרונה בס"ג בהג"ה אבל א"א לומר כן דא"כ דברי הרשב"א סתרי אהדדי אלא ל"ד". וא"כ המחבר פוסק לאורך כל הסי' דעדות בכתב מועילה גם כאשר אין לה תוקף של שטר וצריך ליישב פסקיו בסי' לט"ו עם פסיקתו בסי' כח.

בח"מ סא, י פסק המחבר: "שטר שכתוב בלשון זה: ביאור מה שהודה בפנינו ראובן שיש עליו מממון עזבון יעקב כך וכך **אין לו דין שטר לגבות ממשעבדי** כי אין בו קנין אלא הודאה בעלמא הוא ומוכיח הלשון שלא כיונו בכתובה זו אלא לזכרון דברים ולא לשם שטר..." מקור סעי' זה הוא הרא"ש בתשובה הובאו דבריו בטור סי' ס"א, ולכאוי' שוב קשה דהא המחבר פסק כרש"י, והרא"ש פוסק כר"ת, ולדעת המחבר כתב הש"ך שם ס"ק יג: "וגדולה מזו נראה דאפ"י העדאת עדים לא הוי דה"ל מפיהם ולא מפי כתבם כיון שנכתב בלא צוואת הלוה", שוב רואים אנו את הקושי ביישוב הפסקים השונים של המחבר.

והנה אחר העיון והקושי מצאתי את שאתבה נפשי בדברי האמרי ברוך בהגהותיו על סי' סא, ואלו הם דבריו: "ובאמת מדברי המחבר בסעיף זה ומדברי תשובת הרא"ש משמע בהדיא דהוי עדות מעליא נגד טענות להד"מ... ולעני"ד פשוט עפ"י המבואר בחידושי הר"ן פ' ז"ב דלכן בהודה בקרקעות כותבין העדים אע"פ שלא אמר כתבו ולא חשוב מפי כתבם משום דאמדינן לדעתיה דמודה, דניחא ליה שנכתב כיון שאין לו פסידא וגרעון בזה, לזאת הוי כאילו צוה לכתוב א"כ גם **כאן כיון דהעדים יודעים שהודה הוי לענין זה**

כאלו אמרו כתבו נגד טענות להד"מ. אבל לענין גביה משתעבדי בודאי לא ניחא ליה אף בשעת הודאתו והוי מפי כתבם דנגד זה צריך לומר כתבו. ומדויק דברי המחבר הלקוחים מתשובת הרא"ש כיוון שלא כתבו העדים רק זכרנו, ר"ל וכתובה זו היה ניחא לבעל דבר בעת ההודאה והוי כאומר כתבו. ולזה מדויק בתשובת הרא"ש: ואין קפידא יש בכתיבה זו וכו' ולא כונו בכתיבה אלא לזכרון דברים וכו' ולענין זה הוי עדות מעליא לקיים מה שהודה בפניהם עכ"ל. עיקר יסודו של הרא"ש כיון שלא היה להמודה להקפיד על הכתיבה זו, עשו העדים כדת במה שכתבו אף שלא אמר כתבו. דהוי כמודה בקרקעות דכותבין ומועיל אף שמכחיש אח"כ כסברת הר"ן.

למדנו מהאמרי ברוך יסוד גדול בדיני השטרות, דאע"פ שלדין בעינן דעת המתחייב על מנת להכשיר שטר מ"מ ישנם מצבים בהם לא הובעה דעת המתחייב במפורש ואעפ"כ השטר יוכשר. כאשר הזמין אדם עדים על מעשה מסוים או אומדים את דעתו שניחא ליה בכתיבת שטר לענין טענת להד"מ דהא לשם כך הזמין את העדים.

מעתה נוכל לישב את פסקי המחבר והרמ"א. המחבר והרמ"א פסקו במפורש כרש"י והיינו דבעינן הגדה בפה בבי"ד ומ"מ סובר המחבר שישנם שטרות הכשרים בדיני ממונות מתק"ח שלא תנעול דלת, בהגדרת שטר סובר המחבר שגם במקום שאינו כשר לגביה מן המשועבדים אם ישנה אומדנא שניחא למתחייב בכתיבתו לענין טענות להד"מ, הוי שטר ואין בו חסרון של מפי כתבם! בסי' לט' עוסק המחבר בעדים שהוזמנו להעיד על הודאת בע"ד, במצב כזה קיימת האומדנא שניחא למודה שיכתבו שטר לענין טענת להד"מ דלזה הזמינם ולכן פסק המחבר שכתבתם מועילה לענין עדות, והוא שטר לענין להד"מ, אע"פ שאינה מועילה לטריפה מלקוחות! וממילא דבריו מדוקדקים ודלא כהשגות הש"ך הנ"ל.

גם הרמ"א מסכים למחבר בסוגיה זו אלא שבח"מ בסי' לט ובסי' מו ובסי' סא לא הכריע בין השיטות השונות בהגדרת שטר. הרמ"א הכריע כרש"י דעדות בכתב אינה מועילה, וממילא הכשר לעדות בכתב הוא רק במסגרת השטר, בסי' לט הביא שתי דעות דעת הרשב"א הסובר שבלי ציווי של המתחייב אין כאן שטר והוי כפנקס בעלמא⁷ ודעת הגהות מרדכי ריש

⁷ יש לציין שהן הרשב"א בחידושו ב"ב קסה בסוגיה דע"א בשטר וע"א בע"פ והן הריב"ש בסי' קצב כתבו דלא מיעט הפסוק "על פי שניים עדים" אלא את האלם שאינו יכול להגיד בפיו דכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו. הריב"ש כתב שזה דלא כרש"י בפירוש החומש, והרשב"א הגדיל לכתוב דזהו גם הפשט בדברי רש"י. ומ"מ גם לשיטתם יש חשיבות להגדרת שטר דעדות בכתב לא הוי נחקרה משעת חתימה ובעינן שיהיה העד

כתובות, תשובת מהר"מ ומהרי"ו דהוי שטר גם בלי ציווי המתחייב. שתי השיטות מצריכות הגדרת שטר כדי להכשיר עדות בכתב אלא שהרשב"א סובר דבלי ציווי ברור הכולל את כל הלכות השטר כולל גביה ממשעבדי אין כאן שטר כלל ואילו הגהות מרדכי ומהרי"ו סוברים כפי שהבאנו מהרא"ש שאומדנא ברורה שניחא ליה למתחייב בשטר לענין להדי"מ מספיקה על מנת לעשותו שטר לענין זה. זהו גם הפשט בשתי הדעות שהביא רמ"א (מו, י). וכן הביא מחלוקת בהגדרת שטר (סא, ב).

העולה מדברינו שלדעת השו"ע והרמ"א עדים שראו מעשה בלי שהוזמנו לשם כך וכתבו את עדותם ושלוהו לבי"ד אין עדותם עדות והוי מפי כתבם, כל מה שמצאנו בדבריהם הכשר לעדות בכתב למרות שאינה שטר גמור, היינו עדות בכתב שמוגדרת כשטר לענין טענת להדי"מ, כיון שיש אומדנא ברורה דניחא ליה למתחייב בזה, דהיינו דווקא במקרה שזימן את העדים להעיד.⁸ יש לציין להלכה את דברי הסמ"ע כח ס"ק מב: "וראיתי ממורי הוראה שלא רצו לטרוח הת"ח שלחו לו לכתוב עדותו בכתב ידו ולשולחו לבי"ד וכן נ"ל.⁹

ו. הלכות נוספות בקבלת עדות בעדות בכתב

בהקדמה הזכרנו שמן התורה מצוה בי"ד לדרוש ולחקור את העדים כדי לברר את אמיתותם, ננסה לעמוד במקצת על האפשרות לדרוש ולחקור עדות בכתב.

הנוב"י (מ"ק אבה"ע סי' נח) דן בשטר ראייה על קידושין שנכתב שלא מדעת המקדש ותוך כדי דבריו כתב: "ומ"ש מעלתו דלר"ת הוא רק מדרבנן משום דמה שייך דו"ח בשטר, דברים הללו דברי שגיאה, ולמה לא שייך דו"ח אם כתבו היום והשעה והמקום. והגע בעצמך הש"ך האריך בסי' כח ס"ק יד ששטר הוא עדות כשר מדאורייתא אפילו בד"נ ואפילו להרמב"ם שסובר

ראוי להגדה בזמן שמגיעה עדותו הכתובה לבי"ד ואילו בשטר הוי כמי שנחקרה עדותם משעת החתימה. ומ"מ לדין גם אפשר להשתמש בהגדרות שלהם בשטר אע"פ שקיי"ל כר"ש והם סברו כר"ת.

⁸ עיין בשו"ע אבה"ע מב, ד כתב רמ"א: "מצאנו כתוב בשטר פלוני קידש פלונית ועדים חתומים בו כל זמן שאין השטר מקויים אין לחוש לקידושין ודלא כיש שמחמיר בדבר" ומשמע שאם נתקיים חוששין לקידושין והוי עדות אע"פ שאינו שטר. וע"ש בנושאי כלים ובבית מאיר, ולפי דרכינו מיושב.

⁹ ויעויין בתומים ס"ק טו בענין החסרון שהוי עדות שלא בפני בעיד.

שהוא מדרבנן אין הטעם משום דו"ח אלא משום שסובר מפיהם ולא מפי כתבם ממעט גם שטר... אבל עכ"פ משום דו"ח לא איכפת, ושפיר משכחת דו"ח אפי' בד"נ שכתבו בשטר השעה והמקום וא"כ לר"ת כל העדות מפי כתבם מהני מן התורה ובמקום דבעי דו"ח ועדות שאי"ל מיירי שהכל כותבין מפורש...".

לעומתו החת"ס בשו"ת חלק ה (חו"מ סי' מה) כתב: "ועוד יותר נ"ל דהא דמכשר ר"ת מפי כתב בראוי להגדה היינו רוצה לומר דאז ליכא תו עיכובא משום מיעוטא מפיהם, אבל עכ"פ מטעם אחר מיפסל מפי כתבם דמן התורה אחד דיני נפשות ואחד דיני ממונות בדרישה וחקירה ופשוט דלא שייך דרישה וחקירה בעדות עפ"י כתבם, דברי בעלי דין לא ישמעו סנהדרין מפי מתורגמן או מפי כתב מכ"ש עדים שמתוכם ילמדו לשקר, ומי"מ נפק"מ בדר"ת דלאחר שבטלו חכמים דו"ח בד"מ יכולים לקבל עדות בכתב...".

ולכאורה למדנו בגמ' סנהדרין לב, א: "דיני ממונות מי בעינן דו"ח ורמיננהו שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו היאך אתם מעידים על שטר זה, והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני שטר כשר ועדיו כשירין, חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו ואס"ד בעינן דו"ח מאוחרין אמאי כשירין?! ומשמע דשייך דרישה וחקירה בעדות כתובה! והרמב"ם מלוה יז, ט פסק: "...מכאן אתה למד ששטר שאין בו שם מקום שנכתב בו כשר לכל דבר, והי"ה לשטר שאין בו זמן כלל שהוא כשר, אע"פ שעדות זו אין אתה יכול להזימה אין מדקדקין בדיני ממונות בדרישה וחקירה כמו שיתבאר כדי שלא תנעול דלת בפני לווין" ומשמע גם מדבריו שאם יש בו זמן ומקום הוי דרישה וחקירה למרות שהוי בכתב. ונראה שצריך לחלק לפי דברי החת"ס בין עדות בכתב לבין שטר, והגמ' והרמב"ם מדברים בשטר.

הלכה נוספת שהזכרנו בהקדמה היא, החיוב לקבל את העדות בפני בעל הדין. בעדות בכתב הנשלחת לבין הדין לכאורה הלכה זו אינה מתקיימת. הנוב"י שם כתב: "ועדיין יש מקום אתי לומר דגם לר"ת, עכ"פ יש חילוק בין שטר גמור שמדעת הבעל דבר ובין שאר עדות בכתב דאם אינו שטר גמור רק עדות בכתב לא עדיף מעדות בע"פ שאין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין". כלומר נוקט בפשטות שעדות בכתב הוי עדות שלא בפני בע"פ. וכן כתב גם במהדו"ת חו"מ סי' ה: "דהרי והועד בבעליו כתיב ואין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין והרי השולחים עדותן בכתב הוא שלא בפני בע"פ שהכתיבה אינה בפני בע"פ. התומים בסי' כח ס"ק טו כתב: "אלא נראה דבלא"ה קשה כיון דקי"ל אין מקבלין עדות אלא בפני בע"פ מה יועיל כתבו ששלח לבי"ד, לו יהיה דהוי הגדה, הא שלא בפני בע"פ הוא! ודוחק לומר הואיל וקוראין הכתב

בפני בע"ד הוי כמעיד לפניו דזה דוחק ואינו דומה ראית פנים דאינו מעיז לכתובה בפניו מעיז ומעיז... אלא ברור דר"ת מייירי באופן דאין צריך לקבל עדות בפני בע"ד. (כגון שהיה הבע"ד חולה או שהיו העדים חולים, חו"מ כת, טז)... וא"כ דברי הסמ"ע קצרים במקום שיש לו לבאר, דכי נהגו לקבל עדות בכתב מת"ח היינו באופן שא"צ להעיד בפני בע"ד אבל במקום שצריך לא". נתיבות המשפט (כח ס"ק ו' בביאורים) חולק על התומים וז"ל: "...עדות בכתב לא הוי עדות עד שבא הכתב לבי"ד ואין העדים עוברים בלאו דלא תענה עד שבא הכתב לבי"ד... ולפי"ז נראה דאף במקום שאין מקבלים עדות שלא בפני בע"ד יכול לשלוח כתבו לבי"ד לדעת ר"ת וכן בת"ח אפילו לדין כיון דקריאת הכתב בבי"ד חשיב אז להגדה ושם הוא בפני בע"ד". ומוסיף הנתיבות ומבאר את מחלוקתו עם התומים: "ומה שהקשה בתומים דאינו דומה ראית פניו דאינו מעיז לכתובה... לק"מ, דהא דבעינן בפני בע"ד לאו משום דלא מעיז, רק גזה"כ דהא אפילו בשור הנסקל בעינן בפני השורי".

הבאנו בהקדמה את דין השו"ע שאם אומרים העדים עדותן בלשון אחת ממש יש לחוש שמשקרים וצריכים דרישה וחקירה! ולכאן עדות בכתב של שני עדים החתומים על נוסח אחד תצטרך לדו"ח: אמנם עפ"י הגמ' סנהדרין ס, א: "אמר ר"ל ש"מ אף אני כמוהו כשר בד"מ ובדיני נפשות ומעלה הוא דעביד רבנן והכא כיון דלא אפשר אוקמוה רבנן אדאורייתא..." ניתן ללמוד שבעדות בכתב השאירו רבנן על דין תורה ותועיל עדותם בנוסח אחד גם בלי דו"ח. וכן פסק רמ"א חו"מ כח, י: "ואם העד האחד אמר עדותו והשני אמר אף אני כמוהו ידעתי לא מהני, אא"כ הלך למדה"י וא"א לו להעיד בפירושי" והיינו דבמקום דא"א העמידו על דברי תורה.

ז. פתרון בעיית מפי כתבם בשטר

הראשונים בכמה מקומות התקשו בהבדל שבין עדות בכתב לשטר. כיצד אומרת הגמ' ביבמות לא, ב שאם אין העדים מעידים בפיהם על פי זכרונם לא מהני שטר הקידושין שחתמו הם עצמם, ומאידך מצאנו אפשרות להעיד על שטר שנמחק או נשרף כמו בגמ' ב"ק צח, א וב"ב קסח, א. ומצאנו בראשונים שתירצו דיש להבחין בין עדות בכתב לבין שטר. מצאנו מספר שיטות בראשונים בהגדרת שטר, אך עדיין יש להבין מדוע הגדרת הכתב כשטר פותרת את החסרון דמפי כתבם?

קצוה"ח בסי' כח ס"ק ו' וכן בסי' קמו ס"ק ג מביא את שיטות הראשונים:

א. שיטת רש"י ובעה"מ דכיון שאין כותבין בשטר אלא מדעת המתחייב לא
הוי מפי כתבם אלא **מפי כתבו**¹⁰ והיינו מפי כתב המתחייב.

ב. שיטת הרמב"ן דלא שייך בעדות שבשטר מפי כתבם דכיון **דנכתב בנוסח
שטר** ה"ל כמי שנחקרה עדותן בבי"ד ולא שייך מפי כתבם אלא היכא דאינו
בתורת שטר.

ג. שיטת תוס' בשם ר"ת דלא שייך מפי כתבם אלא במי שאינו ראוי להגיד
בפה.

ד. שיטת הרמב"ם דעדות בשטר אינו אלא מדברי סופרים ומהתורה אינו
מועיל משום דהוי מפי כתבם".

ובסיי קמו: "אמנם לשיטת הרמב"ן טעמא דשטר בעדים שנעשה **מדעת
המתחייב** ומהני ומשום דה"ל תורת שטר ובשטר נעשה כמי שנחקרה עדותן
בבי"ד".

והנה המאירי בכתובות כ,א בסוגיה דכותב אדם עדותו בשטר הביא גם הוא
שיטות רבות בהגדרת שטר וביניהן: "ומקצת רבותינו הצרפתים פירשו שלא
נאמר על עדות בכתב שאינו עדות אלא בדבר שאין כתיבת השטר מועלת יותר
מעדות ע"פ, אבל כל שהשטר עושה בו יותר מעדות ע"פ כגון לטרופ לקוחות
או שלא לומר פרעתי וכיוצא בזה, עדות מעליא הוא שודאי חקרו בדבר
וכתבו" ונראה ללמוד מדבריו **שהמיוחד בעדות בכתב שתוגדר כשטר הוא
האומדנא הברורה שעדות זו מדוקדקת ואמיתית**. ואומרים קצת רבותינו
הצרפתים דעדות שעושה שעבוד ומונעת אפשרות לטעון פרעתי מסתמא
בדקוה וחקרוה העדים לפני שחתמו כיון שדבר גדול היא; כיוצ"ב ניתן להבין
בשיטת הרמב"ן והרשב"א דעדות שנחתמה על פי ציווי המתחייב ודאי
אמיתית ומדויקת היא דהא החייב עצמו ציווה להעיד ולחתום! ולכן תוגדר
כשטר. השתא דאתית להכי, נראה שדברי ר"ל עדים החתומים בשטר נעשה
כמי שנחקרה עדותם בבי"ד, פירושם דחידשה תורה שעדות בכתב שיש לנו
אומדנא שמדויקת היא ואמיתית, תיחשב לעדות שכבר נתקבלה בבי"ד
ונעשה השטר כמעשה בי"ד של קבלת העדות. כביכול נאמרה העדות בבי"ד
ונתקבלה וזהו פסק דין על קבלתה. והנה מצאתי כדברים הללו בקהילות
יעקב יבמות סי' כד. באות א שם הביא דברי הרי"ף ביבמות וכתב על דבריו
כך: "והנה מה שהקשו הראשונים ז"ל מהא דמקיימים את השטר ע"פ

¹⁰ בבאור הדברים ראה או"ש עדות ג, ד דהוי הודאת בע"ד, ועיין תומים לט, ס"ק ח.

אחרים ולא הקשו בפשיטות מכל שטרות דעלמא היכי גבינן ביה ודנין על פיו והרי הוי מפי כתבם, נראה דזה פשוט לכו"ע דבשטר מקויים ליכא פסול כתבם דכיון דנתקיים בבי"ד אנו דנים כבר ע"פ מעשה בבי"ד שכבר קיבלו עדות השטר בשעת הקיום, ובמעשה בבי"ד ליכא פסולא דמפי כתבם". ושם באות ג' כתב: "דהיכא שהוא שטר לית ביה פסול מפ"כ דהא בהדיא כתיב וכתב בספר והעד עדים, והוא משום דעדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבי"ד והו"ל כשטר מקוים שדנין על פיו דהא מדאורייתא א"צ קיום" והיינו ששטר אין בו חסרון של מפי כתבם כיון שאינו עדות גרידא אלא פסק דין על קבלת העדות. בשו"ת חת"ס אבה"ע ח"א סי' צד כתב: "והיה נלע"ד... דפסק בבי"ד חתום מג' דיינים, הבא לפני ב"ד אחר אין בו משום מפיהם ולא מפי כתבם, דבעדים כתיב "על פני" אבל בבי"ד כתיב "אשר ירשיעון אלהים" ואפילו מפי כתבם". אם כן התחדש בשטר דהוא מעשה בבי"ד ולכן אין בו חסרון דמפי כתבם. ונראה על פי זה לבאר דברי הסמ"ע בכמה מקומות. בסי' ל' ס"ק לה כתב כך: "אפילו ששמעו ששני העדים העידו בבי"ד האחד ושנחקרה עדותן באותו בבי"ד מ"מ לא יעידו בפני בבי"ד אחר לדון ע"פ עדותן" וכוונתו דהוי כעד מפי עד וכבר התקשו בדבריו הקצוה"ח והט"ז דמאי שנא משטר שנמחק או נשרף שעדים מעידים עליו? ולפי דברינו יובן דשטר הוי מעשה בבי"ד וא"כ לא שייך בו חסרון של עד מפי עד אבל בעדות ע"פ איכא חסרון של עמפ"ע.¹¹

בחו"מ מה"ג פסק המחבר: "אם נפסל ע"י חתימת הפסולים אם הכשרים זוכרים העדות ע"י ראיית השטר יכולים להעיד..." והיינו דבשטר אין פסול נמצא אחד מהם קאו"פ דהא בעדות ע"פ כיון שנצטרפו והעידו נפסלו ותו לא יוכלו הכשרים להעיד. וכתב הסמ"ע: "שאני התם שהעידו ע"פ בבי"ד יחד... משא"כ כאן דלא הגידו יחד בע"פ בבי"ד וכתב הש"ך על דבריו "ולא נהירא" ולפי דברינו כיון ששטר הוי מעשה בבי"ד ובבי"ד אין דין נמצא אחד מהם קאו"פ אתי שפיר.¹²

¹¹ הראני הרב מאיר ברקוביץ דברי רבינו יונה בעליות, קסהב, שגם בעדות שייך גמר דין: "אבל ודאי אם יעידו שקבלו בבי"ד עדות בי וכו' ופסקו שעדותם מכוונת, אע"פ שלא פסקו הדין עדיין על האיש שמעידין עליו... ודאי לא הוה עד מפי עד, אלא הרי כאילו העידו שראו את העדות כיון שגמרו בבי"ד שעדותם של עדים מכוונת". ולפי"ז נצטרך להעמיד בסמ"ע בכה"ג שהיתה דו"ח אך עוד לא פסקו שהעדות מכוונת.

¹² ועיין קצוה"ח לו, ז.

ח. סיכום

עיקרי הדינים, בעדות בכתב העולים מתוך הדברים :

א. השו"ע והרמ"א כח, יא פסקו במפורש כשיטת רש"י שאין לקבל עדות אלא מפי העדים.

ב. במספר מקומות (בסימנים לט, מו וסא) פסקו השו"ע והרמ"א להכשיר עדות בכתב בסתירה לפסק הני"ל. סתירה זו מיושבת עפ"י יסודו של האמרי ברוך בסי' סא, י. שם הביא מהר"ן בחידושו פי' ז"ב, שפעמים כתב הוי שטר אע"פ שלא ציוה המתחייב במפורש לכותבו, כיון שקיימת אומדנא דניחא ליה שיכתב בשטר לענין טענת להד"מ.

ג. נחלקו הנוב"י והחת"ס האם ניתן לקיים דין דרישה וחקירה בעדות בכתב. הנוב"י פסק שמתקיים דין דו"ח בעדות בכתב וא"כ לר"י עדות מפי כתבם מהני מן התורה. אבל החת"ס כתב שא"כ לקיים דו"ח בעדות בכתב וכל ההכשר לעדות בכתב אליבא דר"י הוא רק מדרבנן, דמן התורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה.

ד. נחלקו התומים והנתיבות, האם בעדות בכתב, נחשב כעדות בפני בע"ד. התומים כתב שהוי עדות שלא בפני בע"ד, דבכתב מעיז ומעיז ואינו דומה לראית פנים. והנתיבות הוכיח משור הנסקל שדין עדות בפני בע"ד הוא גזה"כ ואינו משום מעיז, ועדות בכתב מיקרי בפניו כיון שקוראים את העדות בבי"ד ומיקרי הגדה בפני בע"ד.

ה. כתבו הראשונים שבשטר אין חסרון של מפיהם ולא מפי כתבם, ולא דמי לעדות בכתב. בדעת הרשב"א ועוד ראשונים המגדירים שטר כעדות שנכתבה מדעת המתחייב, וכן בשיטות הראשונים הסוברים ששטר הוא עדות, שיש אומדנא ברורה, שהיא אמיתית ומדויקת, ניתן להסביר ששטר הוי כמי שנחקרה. והיינו שהשטר מוגדר כמעשה בבי"ד ולא כעדות גרידא, החסרון של מפיהם ולא מפי כתבם נאמר רק בהלכות עדות ואינו קיים בהלכות מעשה בבי"ד.